

פסקי דין ממו"ר הגאון רבי ברוך יצחק לוי זצ"ל

רב ור"מ "מקור חיים"

מייסד וראש בית הדין לממונות בירושלים

בנידון

שכר עבודת אדריכל שלא הוזמנה ממנו
וזכות יוצרים על עבודה ששולם לו עליה

הנידון

ראובן הזמין תכניות לבנין אצל אדריכל, ולפני הגשת התכניות לאישור בקש ראובן מהאדריכל הצעת מחיר לתכנית להגשה, אבל במקום הצעת מחיר שרטט לו האדריכל תכנית להגשה ומסרה לראובן, אלא שראובן לא השתמש בה אלא לקח את תכנית העבודה שכבר שילם עבורה והתאים אותה שתהא ראויה לתכנית הגשה. תובע האדריכל מראובן סך אחוז אחד מהוצאות הבנין עבור תכנית ההגשה שהכין ונתן לראובן, וגם עבור השימוש שעשה ראובן בתכנית העבודה להתאימה לתכנית הגשה. לטענתו, תכנית העבודה היא רכשו של האדריכל למרות שראובן שילם עבורה, ויש סעיף כזה בתקנות שהתכניות וההענקות הן רכוש של האדריכל לבד מה שצריך לצורך הבנין.

משיב ראובן שימה שבקש מהאדריכל הצעת מחיר לתכנית ההגשה הוא מפני שעדיין לא קבל את תכנית העבודה מהאדריכל, ומה שקבל את תכנית ההגשה היה מפני התנאים המיוחדים שהיה שרוי בהם, שפחד מאד למתוח את היחסים עם האדריכל, ורק משום כך קבל את התכנית, למרות שלא רצה להשתמש בה. ואם סוף סוף עשה האדריכל פעולה בלי שהתבקש אינו יכול לדרוש בשבילה מחיר מופרז של אחוז אחד. הוא מוסיף שבאמת גם האדריכל לא היה צריך לשרטט תכנית הגשה שזוהי לוקח לפי טענת האדריכל ימים, משום שהיה יכול להתאים את תכנית העבודה לצורך תכנית ההגשה שזוהי עבודה של שעה, כמו שהיה באמת אצל ראובן, הגם שאינו מומחה, ואם האדריכל היה מעונין משום מה להשקיע עבודה, אבל בשום אופן אינו על חשבון ראובן. ועל טענת האדריכל שראובן עשה שימוש בתכניות של האדריכל, טוען ראובן שתכנית העבודה הגם שכתוב בה שמו של האדריכל אבל לאחר ששילם עבורה היו רכשו של ראובן, ומכ"ש במה שנוגע לצורך הבנין, וברור שתכנית הגשה היא צורך הבנין.

פס"ד

יש לפשר בין הצדדים.

המקורות להלכה

הנה ברמ"א סי' רסד סו"ס ד פסק: כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה לא יוכל לומר בחינם עשית עמדי הואיל ולא ליויתיך אלא לריך ליתן לו שכרו. עכ"ל. לפי"ז פשוט כיון דהאדריכל עשה פעולה בשביל ראובן אף שלא נתבקש ע"ז חייב לשלם. בד"א שנהנה מפעולתו, אבל בנידון דידן לא נהנה כלל מתכנית ההגשה שהכין האדריכל, ומשמע מהרמ"א סי' עשה סעי' א דמאי דחייב לשלם בעושה פעולה לחבירו שלא ברשות ולא נתבקש הוא מדין יורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות, ומבואר בצ"מ קא ושם בשו"ע בסעי' ב אמר ל"י בעל השדה עקור אילנך ולך שומעין לו, וצבאר הגולה מוכיח מהא דאתא לקמ"י דרב וא"ל זיל שום ל"י וידו על התחתונה פירוש כשדה שאינה עשויה ליטע, א"ל לא בעינא, פירוש איני חפץ בנטיעתה שדה לצן היתה לי, כמו שאומרים "תעשה מה שתרצה תעקור לא תעקור, לי לא מענין בכלל", אין שום סיבה לחייב את בעל השדה, ודוקא אם לא אמר לא בעינא אלא דניחא ל"י מה שנטוע אף שלא גילה דעתו בפירוש דניחא ל"י אבל מכיון שלא אמר לא בעינא אם ההולאה יתרה על השבח נותן לו ההולאה שיעור שבח, ואם השבח יתר על ההולאה נותן לו שבח שיעור הולאה, פירוש דאמדין דהנאה כשדה שאינה עשויה ליטע היא כשיעור הזה.

ובציאור יתר. גרסי' שם בצ"מ קא א דההוא דאתא לקמ"י דרב א"ל זיל שום ל"י, א"ל לא בעינא, א"ל זיל שום ל"י וידו על התחתונה, א"ל לא בעינא. ובע"כ הא דאמר רב זיל שום ל"י הוא משום דשדה זו עשויה ליטע הוי והאיך ידע רב זה, הוא משום דכיון דלא עקר ניחא ליה שהנטיעות יהיו בשדהו, וכשאומר בעל השדה לא בעינא, היינו דמה דלא עקר משום דאינו רוצה לריב אתו מחמת טעמים שלו, ורק משום כך השאיר את הנטיעות ברשותו, וע"ז אמר רב שיאמו לכל הפחות כשדה שאינה עשויה ליטע, וע"ז אמר בעל השדה עקור אילנך וזיל כי השדה היא שדה לצן, ורק מהאי טעמא פטור בעל השדה, אבל אם אין טעם שהשדה היא שדה לצן הגם שלא לריך את הנטיעות ואינו נהנה מ"מ את היציאה היתירה על השבח חייב לתת לבעל הנטיעות כשיעור השבח, דזה ודאי נהנה הוא.

ואשר לפי"ז בנידון דידן דאין זו שדה לצן, חייב לשלם כדין היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות כשדה שאינה עשויה ליטע, הגם דבעל"ס היא שדה העשויה ליטע, דאף שעומד הענין לעשות תכנית להגשה, אך כיון שראובן בעל"מ יכל להתאים תכנית להגשה בלי שום הולאות אין זה אלא כשדה שאינה עשויה ליטע ע"י הולאות, ולא נהנה אלא כהנאה שההולאה יתירה על השבח דהנאתו אינה אלא כשיעור השבח, כיון דלא אמר לא בעינא, אלא קבל ממנו את התכנית להגשה, וכיון דהשבח הוא כשיעור של שעה עבודה אינו יכול לתבוע ממנו אלא שכר טרחו של שעה עבודה לפי ערך של עבודת אדריכל.

אלא שהתזרר לנו שתכנית הגשה אין להגיש לאישור אח"כ האדריכל חתם שמו עליו, ואם ראובן התאים את תכנית העבודה שתהיה ראויה להגשה, אין זה מספיק אלא לריך גם שיחתום האדריכל, ואם הערים ולקח את המעטפה שהאדריכל חתם עליה ועי"ז הי' יכול להגיש, אין זה רק שהשתמש בתכנית העבודה של האדריכל אלא השתמש בשם של האדריכל, וכפי ששמעתי אמר אחד מגדולי הדור שלפנינו "תוכל להגיד חידושים שלי בשמך, אבל בשום אופן לא תגיד חידושים שלך בשמי, ואם השתמשת בשמי בלי רשות יש לי רשות לתבוע ממך כל מה שאקבע".

ולפי"ז נראה דאין יכול לטעון לא בעינא כיון דהיא תכנית הגשה כשדה העשויה ליטע דצלי אדריכל לא יכולים להגיש תכנית הגשה לאישור, ואינו יכול לטעון אין לי אורך צמה שאחה נטעת ושתקתי צעת שקבלתי מחמת שלא רציתי להרגיז אותך, דהאמת שאין לו ברירה אחרת אלא זקוק לשירות של האדריכל, ומה שטוען שהאדריכל לא היה לריך להשקיע עבודה של ימים בהכנת תכנית הגשה אלא היה יכול לעשות זה מתכנית העבודה, והי' לוקח רק שעה, אין זו טענה כלל, דאינו יכול לקבוע שכר למומחה בעבודתו ולומר לו שלוקח מחיר מופרז, כי אם אינו רוצה יש לו ברירה לא להזדקק לשירותיו, אבל אם מוכרח להזדקק לשירותיו באיזה אורה שלא תהיה גם בחתימת שמו, יכול לדרוש את כל הסכום בשביל שנותן את שמו. ואינני חושב שרצ שנותן הכשרים כשלוקח הרבה כסף בשביל חתימתו, אם באמת ההשגחה שלו היא נאמנת, אין בזה משום הפקעת שיערים. ומה גם שכפי הנשמע אחוז אחד בשביל תכנית הגשה אינו מחיר מופרז.

ובטענת האדריכל שראובן חייב לשלם לו עבור השימוש שעשה בתכנית העבודה שעשה, כיון שתכנית העבודה היא של האדריכל. הנה אמרה תורה כי יכרה איש צור או כי יפתח איש צור בעל הצור ישלם, התורה קראה לכורה או לפותח בעל הצור אפילו שזה הצור היה צרשות הרצים ולא שייך שהוא בעלים בקנין שקנה את הצור, אלא אמרה תורה כל דבר שבן אדם מחדש הוא בעל הדבר המחדש, אבל אין לו שום קנינים בדבר לענין זכויות של ממון.

ובהסכמה של הגאון מה"י יוסף דוב צער סאלאוויצ'יק הרב דעריסק על הדפסת ל"ח שבת עירובין כתב בין השאר וז"ל: ואשר מפקפק כבודו אולי אחרי הדפיסו ויגמור מלאכתו יבוא אחד מנכדי הגאון המחבר ז"ל ויתבע מכבודו חלק בעסקו, לדעתי אין לו להפחד מזה ע"פ ד"ת ולא מלאתי שום מקום לתביעה כזו וכו', עכ"ל.

ובשו"ת עמודי א"ש מהגאון מו"ה אברהם שמואל מאיישישאק אב"ד דראסיין ז"ל ע"ד איש אחד שלמד מלאכת הצביעה והפריו כסף רב עי"ז מהחל ועד כלה, ולמד ממנו מהספר שהיה כתוב בו כל פרטי הסממנים וסדר המלאכה, והנה איש אחד גנב לספר הנ"ל והעתיקו כדמותו וללמו ולמד ממנו מלאכת הצביעה והחזיר אח"כ את הספר לבעליו ותבעו בעל הספר בדין שהוציא הולאה רבה ע"ז וגם הוא ירד לאומנתו ותובע שיחזיר לו גם להעתק. והשיב הדבר פשוט שאין לחייב לגנב רק להשיב מה שגנב אבל לא לשלם מאומה בעד מה שנהנה שהעתיק ספרו וגם ודאי שאינו חייב להחזיר ההעתק לנגזל, כי המטלטלים הנגזלים או הנגנבים והשתמש בהם הגנב או הגזלן לא מחזירים רק מה שגנבו או גזלו לצד, אבל זכו בהריוח והוא מתקנת השבים, כמבואר בגמ' ובשו"ע חו"מ סי' סג, והטעם שהוא מתקנת השבים מבואר בשמ"ע שם ס"ק יג וז"ל וכן אם עשה זה הוא מלאכה תקנו שלא יולאנו מידו שכר בדנחית בתורת גזילה,

משום תקנת השצים, אלא משלם כעין שגול, ע"כ. ומש"כ הסמ"ע ס"ק ח אס נכחש החוזר לריך לשלם צעד כל שווי ההשתמשות, אבל בנתה"מ שם השיג דהא צמטלטלין אין משלמין אלא כשעת הגזילה, דאלה הם קניני גזילה, דמה שמתמש בשלו הוא משתמש, ואם באופן דלא נתכוון כלל לגזול, דחשב שהוא שלו ולא נחית אדעתא דגזילה, אולי יתחייב מטעם זה נהנה וזה חסר, אבל הכלל דזה נהנה וזה חסר דחייב הוא רק אס נהנה מחמת חסרונו של זה, אבל כשנהנה מהחפץ הזה אין הצעלים מתחסרים כלום מהחפץ שהוא נהנה, אלא דנמשך חסרון במק"א, אין זה אלא גרמא, או דלמא כיון שיש קפידא לצעלים בזה שע"י גרמא דידי' יש להם היזק, הוי שפיר זה נהנה וזה חסר. והנה כתבו בתוס' צ"ק כא ד"ה ויהצי וצרא"ש שם דכסגורס חסרון מועט מתחייב בכל מה שנהנה, והרמ"ה, הוצא צנ"י, כתב שאין משלם רק כפי מה שחסר, והוצאו שתי הדעות צאו"ע סי' שסג סעי' ז, לכן לפי התוס' והרא"ש דחייב בכל מה שנהנה אף שלא מחמת חסרונו של זה, והטעם כיון שעכ"פ יש איזה חסרון לא גרע מדר בחלך חצירו וחצירו מולחה שלא ידור שחייב אף צדלא קיימא לאגרא, דהמחאה הוי קפידא הנראה [לפי מה שקבלתי צביאור התוס' צ"ב יג צמוחה שלא ידור הוא מפני שגזול ממנו את הצעלות]. וכן בנידון העתקת ספר הלצע שמקפיד ה"ז כאילו נהנה מחסרונו של זה. אבל לשיטת הרמ"ה דלא מחייב רק כסף החסרון לצד, הלא אין תלוי כלל צקפידא אלא מה שחיסר, לכן אס לא חסר בעלם ממה שנהנה אין עליו שום חיוב תשלום. ומפלפל הרבה בזה ונשאר צ"ע.

וכן בנידון דידן דלא נחית אדעתא דגזלנותא, אדרבא ראובן סבר כיון דשילם צעד תכנית העבודה של האדריכל צמיטצ כספו ויותר ממה שהשתווה, הרי היא שלו, ולא שייך בזה ענין תקנת השצים, ורק יש לדון בזה משום דזה נהנה וזה חסר, אבל ההנאה לא צאה מחמת חסרונו של זה, אלא דנגרס לו לאדריכל הפסד כיון דלא ישלם לו כל האחוז צצציל תכנית ההגשה, אין זה אלא גרמא.

והא דפסק הגר"י ז"ל שאין לנכדים האחרים שום תציעה, הסתום מרובה על המפורש, דיתכן דוקא התם שגם המו"ל הוא נכד והוא השקיע הרבה טירחה וכסף, אולי זה שונה. וזכורני שאמרתי להגר"י ז"ל מהפסק הזה לענין שאחד הדפים מכת"י שה"י לו ממו"ר הגר"ש ז"ל והצן מחה, והגר"י היה נצוך בזה שנתן הסכמה, כנראה שסבר שלא דומה מה שצד הדפים והשקיע בזה הרבה.

מ"מ איני רואה בזה שום הכרח לחייב את ראובן בזה שהכין תכנית הגשה לפי תכנית העבודה של האדריכל, ומכ"ש אס ינטרך לשלם צצציל תכנית ההגשה.

שו"ר צישועות מלכו חו"מ סי' כב בנידון שנשאל הנוצ"י צאחד שהדפים ספרו על נזיקין וקדשים ושלם למדפים שכר סידור האותיות והמדפים הכיח סדור האותיות להדפים אח"כ לעלמו, וכתב הנוצ"י כיון שמחסרו ע"י שמדפים אח"כ שלא ימלא קונים כ"כ צאס לא ה"י מדפים, דמקרי זה נהנה וזה חסר קלת ולדעת המחבר והרמ"א לריך לשלם כל מה שנהנה, וגם לרמ"ה לריך לשלם עכ"פ מה שחסרו וכו', והקשה עליו הישועות מלכו דנראה ברור דע"כ לא מחייבינן אלא בזה נהנה מממונו של חצירו כמו צמקיף וכן צדר צחלר חצירו, אבל כאן אחר שהשלים האומן את מלאכתו האותיות שלו הן, וגם למ"ד אומן קונה צצצח כלי, אחר ששילם לו שכר מלאכה האותיות שלו הן וכשנהנה משלו הוא דנהנה, ומה צכך דנהנה ע"י מעשה של חצירו, דהנאה הצאה לו צעת שמדפים מדידי' קמתהני ואין זה ענין להא דזה נהנה וזה ל"ת, דהתם מדחצרי' נהנה, וגדולה מזו דעת התוס' צ"ק ק דאי אין צצח סממנין ע"ג המלך אע"ג דנתייקר

צדמיו אי"ל לשלם לו דוקא אם בא ע"י מעשיו או מעשה בהמתו, אע"ג דהש"ך צסיי שלא כתב שדין זה ספיקא דדינא, מ"מ מספיקא אין לחייב ממון גם לדעת הש"ך, ועיי"ש שמסיק כיון דצעת שמדפיס ספרים אחרים נהי דגרס לו היזק, מ"מ צממונו קעציד ואין זה ענין לזה נהנה וזה ל"ח דהתם נהנה מדחברי. ולכן לפענ"ד שלא כדברי הרב ז"ל ופטור לשלם, עכ"ל.

אלא צנידון דידן נהי דתכנית העבודה כיון ששילם עצורה הרי היא רכושה של ראובן ולא של האדריכל, מ"מ צלי ששמו של האדריכל חתום עליי לא היו מקבלים את התכנית לאישור, והערים ראובן והגיש תכנית העבודה המתואמת צמעטפה של האדריכל ששמו מופיע עליה, השאלה היא אם האדריכל יכול לתצוע מראובן מה שהשתמש צשמו, אם שם של אדם יש לזה ערך של כסף.

והנה שם צנוצ"י מה"ת סי' כד מיירי שהסידור היה שני הסדרים ופרש"י ותוס' למעלה ופירוש של המחצר למטה, והמדפיס הסיר את הפירוש של מטה ורולה להדפיס את כל הש"ס עם פרש"י ותוס'. לכן אין שם נידון שמשתמש צשם של המחצר. מ"מ צנידון דידן מה שנוגע לתכנית ההגשה ששרטט האדריכל, אף שנחשוב אותה כשדה העשויי ליטע כיון דבלא תכנית הגשה ששם האדריכל חתום עליה לא יקבל ראובן אישור צניה, אך זה דוקא צשדה העשוייה ליטע ונטע, אבל צמקרה דנן הלא לא השתמש ראובן צתכנית ההגשה שהכין האדריכל, וזו נשארה צמגירה שלו, הרי לא נהנה כלל מעשיו של האדריכל, ועיי' צש"ך חו"מ סי' שלא ס"ק צ. ומה שנהנה ראובן מתכנית העבודה של האדריכל ששמו חתום עליה, אין זה נהנה משל האדריכל, דהלא שילם עצור התכנית וכשנהנה מעלמו ומשלו הוא נהנה ולא מממונו של האדריכל, דגם מה שהשתמש צשמו של האדריכל, הלא גם צשציל השם שילם דהלא האדריכל אחראי על התכנית וצשציל זה משלמים לאדריכל, הרי מה שחתום האדריכל צשציל זה שילם ולצורך הצנין הכל של ראובן ונהנה משל עלמו. אמנם הנוצ"י שהצאנו לא סבר כך, מ"מ הגון לעשות כאן פשרה.